

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה יז: זמן קידוש של שבת

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה יז: זמן קידוש של שבת

*

רקע

הגמ' דנה אם ניתן לקדש בשבת ביום או שזמן הקידוש בליל שבת בלבד. לדיון זה תתכן משמעות בהבנת מהות מצות קידוש.

מקורות

- א. גמ' קה.-קה: "בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק מי שלא קידש... ליהוי עלן כטונא"
- ב. רמב"ם הל' שבת פכ"ט ה"ד [מגיד משנה ד"ה עיקר]
- ג. רמב"ם ספר המצוות עשה קנה [מובא לעיל עמ' 87]
- רמב"ם הל' שבת פכ"ט ה"א
- השגת הראב"ד הל' שבת פכ"ט ה"י, "וכשדרשו אין לי אלא בלילה..."
- ד. שו"ע סי' רעא סע' ח, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו. [גמ' קה.]

רבינא הסתפק אם ניתן לקדש את השבת ביום או שזמן הקידוש בלילה בלבד, וענה לו רב נחמן בר יצחק שכשם שניתן להבדיל כל השבת [=שבוע], כך ניתן לקדש ביום. הנחת היסוד של הסוגיה היא שעיקר מצות קידוש בלילה, וניתן להבינה בשתי דרכים: א. מהות מצות קידוש היא להבדיל בין קדושת השבת לבין ימי החול, ולכן המצוה היא לקדש את השבת בכניסתה. ב. מהות מצות קידוש היא לזכור את קדושת השבת ולציינה, ומצוה זו ניתנת להעשות ביום כבלילה. עדיפות הלילה היא רק מפני שעדיף לקיים את המצוה בתחילת זמנה. שתי ההבנות הללו עולות מדברי הגמ'. רב נחמן בר יצחק בתשובתו לרבינא לומד מהבדלה לקידוש - כשם שניתן להבדיל כל השבוע כך ניתן לקדש כל השבת. עיקר מצות הבדלה היא להבדיל בין קודש לחול, וממילא עיקר המצוה היא במוצאי שבת או ביום ראשון, ושאר ימי השבוע הם תשלומין לעיקר המצוה¹, ואם כך גם קידוש ביום הוא תשלומין לקידוש בלילה. אולם בהמשך הסוגיה אומרת הגמ' שצריך לקדש בלילה מפני ש"חביבה מצוה בשעתה", משמע שמבחינה מהותית אין הבדל בין קידוש ביום לקידוש בלילה.

¹ לקמן [סוגיה מז עמ' 184] נאריך בדיון זה.

שתי ההבנות הללו עולות גם מדברי הרמב"ם. בספר המצוות [עשה קנה] כותב הרמב"ם דברים מפורשים: "צונו לקדש את השבת ולאמר דברים בכניסתו וביציאתו" - הגדרת המצוה היא לקדש את השבת בכניסת השבת וביציאתה. אולם במשנה תורה [פכ"ט ה"א] הניסוח שונה: "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים... וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה" - הגדרת המצוה היא לקדש את השבת, ודיני המצוה הם לקדש בכניסת השבת וביציאתה².

הגמ' לקמן [קו.] מביאה ברייתא הדורשת: "זכור את יום השבת לקדשו" - זוכרהו על היין בכניסתו, אין לי אלא בלילה, ביום - מניין? תלמוד לומר 'זכור את יום השבת'. מפרש הראב"ד [הל' שבת פכ"ט ה"י, בפירושו השני] שלומדים מדרשה זו שאם לא קידש בלילה ניתן לקדש ביום, משמע שעיקר הקידוש הוא בכניסת השבת, ולכן צריך דרשה ללמד שניתן לקדש גם ביום.

רב עמרם גאון [בסידורו ח"ב סי' טו, מובא בטור סי' רעא] סובר שאדם שלא קידש בלילה במזיד אינו מקדש ביום, והאפשרות לקדש ביום נתונה רק לשוכח או לנאנס. מסביר הב"ח [סי' רעא סע' ח ד"ה ומ"ש ואם שכח] שרב עמרם גאון למד דין זה מדין תפילת תשלומין, ואם כך ברור שלדעתו קידוש ביום הוא מדין תשלומין.

המנחת חינוך [מצוה לא אות ט] מעלה ספק זה, אם זמן הקידוש הוא כל היום או שזמנו בלילה וקידוש ביום הוא תשלומין בלבד, ואומר שהנפקא מינה בין שתי האפשרויות היא קטן שהביא שתי שערות ביום: אם החיוב הוא כל היום - הוא חייב ביום בקידוש מהתורה, אם החיוב הוא בלילה והקידוש ביום הוא תשלומין ללילה - הוא אינו חייב בקידוש מהתורה כיוון שבזמן החיוב היה פטור.

סיכום

הגמ' אומרת שצריך לקדש בלילה ואם לא קידש בלילה מקדש ביום. ניתן להבין שמצוה לקדש את השבת בכניסתה, וקידוש ביום הוא תשלומין לקידוש בלילה; וניתן להבין שמצוה לקדש את השבת במשך כל היום, וקידוש בלילה הוא מדין חביבה מצוה בשעתה.

הלכה

השו"ע [סי' רעא סע' ח] פוסק שאם לא קידש בלילה, בין בשוגג בין במזיד, יש לו תשלומין למחר כל היום. המשנה ברורה [סקל"ט ושער הציון אות מז] פוסק שאם נזכר בבין השמשות של מוצאי שבת יאמר את הקידוש ללא שם ומלכות, ואם לא התפלל תפילת שבת ולא קיים מצות קידוש מהתורה יאמר את הקידוש בשם ומלכות.

² עיין לעיל [עמ' 88-89] שני הסברים ליחס בין דברי הרמב"ם בספר המצוות לבין דבריו במשנה תורה.